

Türk Lirasının Geçmişi ve Geleceği

Doğan GÜN

Vergi Denetmen Yardımcısı

DÖVİZ

Genel olarak yabancı ülke paralarına verilen ad. Bankacılık uygulamaları açısından nakit şeklindeki yabancı paralarla, onların yerine geçen tele-havale, banka havalesi, çek, bono, poliçe gibi ödeme araçları arasında bir ayırım yapılır ve 1. sine efektif, 2. sine ise münhasıran "döviz" adı verilir. Döviz, diğer iktisadi mallar gibi, arzı-talebi ve belirli fiyatı olan bir varlıktır.

Döviz kuru:

Dövizin ulusal para cinsinden fiyatına döviz kuru denir. Bazı ülkelerde döviz'in serbest bir piyasası vardır, dileyen herkes, dilediği miktarda döviz alım ve satımı yapabilir. Bu ülkeler genellikle ulusal paralarına konvertibilite tanımışlardır. (Konvertibilite; bir ülke ulusal parasının, döviz piyasasında serbestçe alınıp satılabilmesi, başka ülke paralarına dönüştürülebilmesi, ulusal paranın ülkeye giriş ve çıkışlarının serbest olması özelliği) Bu paralar uluslararası ödemelerde kullanılabilmekte, ithali ve ihracı da serbestçe yapılabilmektedir. Bazı ülkelerde ise serbest döviz piyasası yoktur. Her türlü döviz alım ve satımı devlet denetimi altındadır. Buna döviz kontrolü sistemi denir.

Türkiye'de döviz kurunun belirlenmesi

Kotasyon: (Belirli bir tarihte döviz veya menkul kıymetler borsalarında aracılardan (mutavassit) belirleyerek ilan ettikleri döviz yada menkul değer alış ve satış fiyatları)

Döviz Kuru, bir para biriminin bir diğer para birimi karşısındaki fiyatı olarak tanımlandığından, döviz kuru kotasyonları çift taraflı olarak verilir.

Alış ile satış arasındaki fark "spread" olarak adlandırılıyor. "Spread"ı; kote edilen döviz ve miktarı, kotasyon isteyen müşterinin niteliği, belirsizlik, tatil ve hafta sonları gibi bir çok faktör etkiler.

Kotasyonlarda paranın biri "baz döviz" (bir birimi kote edilen para) olarak alınır ve genelde ABD Doları piyasalarda baz döviz olarak kabul edilmiştir.

Döviz kurları direkt veya detaylı olarak belirlenebilir" Direkt Kotasyon" (Fiyat Kotasyonu olarak da bilinir) Yabancı bir paranın bir biriminin yerli para birimiyle fiyatıdır.

Örnek 1; 1\$= 1.400.000.-TL.sı Türkiye'de direkt Kotasyon

" Dolaylı Kotasyon" (Miktar Kotasyonu olarak da bilinir) ise, paranın bir biriminin yabancı para ile ifadesi olarak tanımlanır.

Örnek 2; 1 TL'si = 0,000000071428 \$ Türkiye'de dolaylı Kotasyon

Not; İngiliz Sterlin'nin geleneksel olarak Londra'da dolaylı yoldan kote edildiği bilinmektedir. Dolaylı Kotasyon ile belirlenen diğer paralar; İrlanda Punt'u, Avustralya ve Yeni Zelanda Doları vb.

Türkiye ise döviz kurunu belirlemede direkt kotasyon yöntemini kullanmaktadır.

(Döviz kurunun değerini belirleyen faktörler kendi başına işlenmesi gereken bir konu olduğundan burada değinilmemiştir.

T.C. Merkez Bankası döviz alış ve satış kurunun belirlenmesi:

Merkez Bankası 1. Mayıs 1981 tarihinden itibaren her gün resmi döviz ve efektif kurları ilan etmektedir. Ancak banka tarafından açıklanan bu kurlar gösterge kur niteliğindedir.

Merkez Bankası'nın her gün saat 15.00'de ilan ettiği ve ertesi günün göster-

ge niteliğinde olan bir ABD Doları satış fiyatı, Bankalar Arası Döviz Piyasasında banka (Merkez Bankası) tarafından belirlenmiş 20 bankanın Reuters ekranında ilan ettiği bir ABD Doları karşılığı Türk Lirası alış-satış kotasyonlarının ortalamasının ortalaması dikkate alınarak belirlenmektedir. Böylece bankanın gösterge niteliğindeki kuru piyasada belirlenen kurları esas almış olmaktadır.

Merkez Bankası 1 ABD Doları için gösterge niteliğindeki satış kurunu belirledikten sonra, belirlenen döviz satış kurundan binde 5 (% 0,5) düşerek bir ABD Doları için Türk lirası döviz alış kurunu saptamaktadır.

Paranın Tarihi

İnsanların ticareti öğrenmeleri ile paranın tarihi paralellik arz etmektedir. Para icat edilmenden önce Deniz kabuğundan kıymetli metallere kadar çeşitli mallar değişim aracı olarak kullanılmıştır. Kağıt paraların tarihi M.Ö. 2500 yıllarına kadar uzanır. Bu yıllarla ilgili olarak Çin'de kullanılan ve belirli miktar ödemeyi ifade eden kağıt ve benzeri kayıtlar bulunmuştur. Yine M. Ö. 118 yılında Çinliler Deri para kullanmışlardır. Ancak İlk kağıt para M.S. 806 yılında ve modern anlamda kağıt para ise 1368'den itibaren yine Çin'de kullanılmaya başlandı. Batıda kağıt paraların basılması ve kullanılması 17.yy. sonlarına rastlamaktadır. İlk kağıt para 1690 yılında ABD de Masseurhetty Hükümeti tarafından ve askerlere ödenmek suretiyle " Goldsmiths" ler İngiltere de basılmıştır. İsveç'de 1661'de basılan kağıt para Avrupa'da basılan ilk kağıt para olarak tarihe geçmiştir.

Amerikada ,(ABD bağımsızlığını 1776 da ilan etmiştir.) dolar ilk kez gümüş olarak 1792 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bugünkü haliyle ABD Doları temelde 1863 yılında çıkarılan Amerikan Ulusal Bankacılık Kanununa dayanmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan kağıt para(dolar) ve madeni para (dolar) tam olarak altın ve gümüş karşılığı basılmıştır.

Kağıt paranın da altın ve gümüş paralar gibi ödeme aracı olarak kullanılabileceğini ilk düşünenler Çinliler olmuştur. Avrupa'da çeşitli ülkelerde kağıt paraların kullanıldığı zamanlar vardır. Fransa'da Emisyon Bankası'nın yöneticisi sıfatıyla John Low, kağıt para emisyonu ile tarihinin en büyük finansmanını yürütmüştür. Fransa'da 1789 da dolaşıma çıkartılan kağıt paralara " Assignat" adı verilmiştir. İngiltere'de de 1877'den 1919'a kadar Sterlin'in konvertibilitesi kaldırılmıştır. Böylece İngiltere Bankası'nın banknotları kağıt para niteliğine bürünmüştür.

Ortaçağ'da ve modern çağlarda, devri temsil rolü paradan alınıp madalyona verilmiştir. Gerçekte de, çağdaş paralar genellikle, uzun yıllar kullanılacak şekilde belirli kalıplara göre yapılır, bütün bir siyasi rejim boyunca sürer; sadece bu paralardaki tarihler, harfler, semboller ve tedavül damgaları değiştilirdi.

Türk Lirası

Lira, adını eski Roma'da ağırlık ölçüsü olarak kullanılan Libra'dan almıştır. Günümüzde yalnızca itibari değeri olan bir hesap birimidir. Türkiye, Lübnan, Libya, Mısır, Suriye resmi para birimi olarak lira'yı kullanmaktadır.

Türklerde para

Orta Asya'da Türkler komşu ülkelerle yaptıkları alışverişlerde "çek" adı verilen kağıt para kullandılar. Arap tarihçisi Ebu Suca, bu çeklerin Moğal devrinde daha çok kullanıldığını yazar. "kırtas" adı da verilen bu kağıt paralar, Moğallardan önce Suriye'de ve Anadolu Selçukluları tarafından kullanılmıştır.

İlhanlılar zamanında çinçe adıyla "çao" denilen kağıt paraların İran'da kullanılması için gösteriler düzenlenmiştir. Moğallar para yerine gümüş külçeler, ufak paraları olmadığı için onun yerine "kadak " denilen ipek kumaş parçaları kullandılar. Bozkırlarda madenin az ve gümüş külçenin kullanışsız oluşu yüzünden bunların saklandığı özel yerler vardı. Küçük gümüş paralar buralara ancak Çin ve İran gibi komşu ülkelerden geldi veya onların etkisiyle kullanıldı. Moğallar zamanında 2.274 gr. ağırlığında ve Türkçe " yastuk ", Farsça "balış" denilen altın ve gümüş külçeler kullanılıyordu. Bunlar Göktrük, Tokuzoğuz, Uygur ve Karahanlılar zamanında da yürürlükteydi.

Asya Türklerinin, ayrıca akçe denen para birimini kullandıkları da tarih kaynaklarından anlaşılıyor. Osmanlılarda para birimi olarak Asya Türkleri ve Selçuklulardan alınan akçe kullanılıyordu. Akçenin birim olarak sürekli değişikliğe uğraması sonucu yeni para çıkarma gereği doğdu. Akçeden daha büyük ölçüde para kesilince Osmanlı paraları buna göre ayarlandı.

XIV. yy'da Memluklularda akçe kullanılıyordu. 1415 yılında Mısır memluklarından Melikülmüeyyed (1412-1421) adına müeyyidi (medini) adlı para değerinde bir sikke çıkarıldı. Bu değerinde bir sikkenin kanuni devrinde Osmanlılarda da kullanıldığı anlaşılıyor. 1524 Tarihli Mısır kanunnamesine göre mı-

sır'da her 25 para bir altına eşdeğerdi, para, kanuni devrinde 2, III. Murad 'ın son günlerinde 2,5 akçe değerindeydi. IV. Murad devrinde (1622-1639) bastırılan yeni bir sikke, Osmanlı onluklarından çok hafif ve akçelerden daha ağırdı; bunlar beş kırıttan biraz daha yüksekti. Mısır parası, İstanbul parasına oranla daha hafif ve daha düşük ayardıydı. II. Süleyman (1687-1691) devrinde bir para 4 akçeye karşılıktı. II. Ahmed devrinde 1691'de bir para üç akçe, aynı yıl bir para 4 akçe değerindeydi. III. Ahmed devrinde tuğralı ve tuğrasız kuruşlar, zolota ve bunların küçükleri olan 20, 10 ve 5 paralıklar kes-tirildi. Mısır'da basılan paralar 60 ayarında İstanbul'da kesilenler ise 70 aya-rında olduğu için aralarında 10 dirhem kadar bir fark vardı. Vurguncular bu farktan yararlanarak Mısır parasını İstanbul parasıyla değiştirdiklerinden, hi-leli paralar çoğaldı. Bunun için 1074'te sikkenin düzeltilmesi gereği doğdu. Halk, ayarı eksik olan paraları darphaneye teslim ederek yeni basılan para-lardan almaya başladı. Yeni kesilen zolota, 90 akçe yani 30 para değerindeydi. 1725'te paranın 40 adedinin bir kuruşa geçmesi kararlaştırıldı. I. Mahmud devrinde bir para 3 akçe üstünden işlem gördü. III. Mustafa devrinde (1757-1774) ilk olarak 60 para değerinde çift zololar ortaya çıktı. Bundan başka, 30, 20, 10 ve 5 paralar basıldı. Abdülhamid I zamanında 9 dirhem ağırlığında 60 paralıklarla 30, 20, 10, 5 ve 1 paralıklar kesildi. 1787'de İstanbul zerimah-bubu yarımı 70 paraya, rubiye'si 50 paraya mısır zeri mahbubu yarımı da 60 paraya geçti.

II. Mahmud devrinde kuruşluklar vilayetlerde 60 paraya geçmeğe başladı. Abdülmecid 1840'ta sikke ayarını düzeltmeye karar verdiğinden Londra'dan yeni makineler ve teknisyenler getirildi. 1843 sonlarına doğru 40, 20, 10, 5 ve 1 paralık sikkeler basıldı. 1898'de bileşiminde yalnız gümüş ve bakır bulunan bir karışımdan 148.000 lira tutarında 10 ve 5 paralıklar basıldı. Halk bunlara metalik diyordu. VI Mehmed devrinde 40 ve 10 paralıklar basıldı. Cumhuriyet devrinde 1924 tarihli ve 411 sayılı kanunla 100 paralıklar çıkarıldı. 1940 ta-rihli 2257 sayılı kanuna göre 200.000 lira tutarında 80.000.000 adet 10 para-lık bastırıldı.

Osmanlılarda Tazminat'tan önce kağıt para çıkarıldığına dair bir kayıt yok-tur.

Orhan Bey zamanında (1327) kestirilen ilk para "gümüş akçe", Fatih dö-nemine kadar (1479) gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet, döneminin ihtişamını

yansıtmak için ilk Osmanlı altın lirası olan "sultani"leri bastırmıştır. Böylece o tarihten itibaren piyasada çift metal para sistemine geçilmiştir. 9 Ocak 1881 tarihli yasayla Osmanlı lirası para birimi olmuş ve böylece altın esaslı yasallaşmıştır.

Avrupa'da devlet desteğiyle üretilmiş malların, Osmanlı piyasalarını işgal etmesiyle dış ticaret açığı hızla büyüyünce, 17. yüzyıldan itibaren paranın tağışı uygulamasına gidilmiştir.

Temel ödeme aracı durumunda olan "akçe" lerin değerlerine bağlı olarak, zaman zaman tedavülden çekilmesi karşısında para arzını arttırmak için piyasaya yeni bir araç "para " çıkarıldı. Osmanlı-Rus savaşının finansmanında kullanılmak üzere (1809), "Beşlik" ve "Altılık" diye adlandırılan yeni para çeşitleri piyasaya sürüldü.

Osmanlı devletinde ilk kağıt para uygulaması, yani "kaime" (Kaime-i Mutebere-i Nakdiye) 1840 yılında gerçekleşti. Kaime, Osmanlı Padişahı II Abdülmecid zamanında, Maliye Nazırı Hacı Saip Paşanın çıkardığı kağıt paradır. (1840) Evrak-ı Naktiye'de denir (Kaime-i Mutebere-i Osmaniye) Sultan II Abdülmecid zamanında çıkarılmış olan ilk Osmanlı kağıt parasının adıdır.

Seri halinde, yüzde 8 faizle ve el yazısıyla çıkarılan bu kaimelerin numarası bulunmadığından az zamanında sahteleri piyasaya sürüldü. Halkı zarardan korumak için, ikinci tertip kaimeler çıkarıldı. Yukarısına padişahın tuğrası kuru damga şeklinde atılmış, arkasına devrin maliye nazırının mührü konulmuştu. Kelimeler el yazısı olduğu için, birbirlerinden farklı olmamasına özen gösterildi. Taklit edenlere en ağır cezalar kondu ve bu husus Takvim-i Vekayi'de ilan edildi. Padişah Abdülaziz zamanında, banknot çıkarma hak ve imtiyazı, 4 Şubat 1863 tarihinde kurulan Bankı Osmaniye'ye verildi. Yeni kaimelerin çıkarılması V. Murat devrinde kararlaştırıldı; ancak tedavüle çıkışı II Abdülhamid zamanında oldu. bu kaimelerin taklitlerinin yapılamaması için Avrupadan Filigranlı kağıt ismarlandı. Kaimelerin Osmanlı Bankasının kontrolü altında bulunması ve bankanın imtiyazının 30 yıl olması kararlaştırıldı. Bu süre bitince banka feshedilecek veya süresi uzatılacaktı. İmtiyaz süresi sona erinceye kadar, devlet evrak-ı naktiye basmayacaktı. Fakat devletin düştüğü mali sıkıntı yüzünden yeniden kaime çıkarılmasına karar verilerek 600.000 keselik altın karşılığı kaime basıldı ve piyasaya sürüldü.

Bank-i Osmani ,devletin anlaşmayı bozduğunu ileri sürerek tazminat iste-

di; ayrıca çıkarılan kaimelerin arkasına, güveni sağlamak için, numara konacak ve buna mukabil % 1 komisyon alınacaktı. Devlet bu istekleri kabul etti. II. Abdulhamid zamanındaki kaimeler uzun ömürlü olamadı. kıymetlerinin günden güne düşmesi piyasayı zor duruma sokuyordu.

Zararlarından ötürü, kaimelerin kaldırılması uygun görüldü ve nihayet 6 Aralık 1878 tarihinde kaldırılacağı resmen ilan edildi. Padişahın huzurunda toplanılan kaimelerin son kısmı da yakıldı. Kaime 3. defa V. Mehmet Reşad döneminde çıkarıldı. Bunlar eskilerinden farklı idi. Ne zaman tedavülden kaldırılacakları yazılı ve karşılıkları vardı. Bu kaimelerin geçerliliği Cumhuriyet dönemine kadar sürdü, ard arda gelen savaşlar nedeniyle Osmanlı imparatorluğun büyük mali sıkıntı içine girmesiyle kötü para iyi parayı kovar" yaklaşımları ile bilinen Gresham Yasası kuralına uygun olarak iyi para olan akçeler piyasadan çekildi. kötü para olan (değeri düşük) kaimeler ise piyasada kaldı. Piyasaya kaime ' ler egemen oldu.

Osmanlı imparatorluğunun kağıt parası olan kaimeler altına dönüştürülebilen banknotlardı. Dolayısıyla kaime emisyonu, ancak altın karşılığında yapılabilirdi. Fakat imparatorlukta her zaman bu kurala bağlı kalınmamıştır. Dolayısıyla, karşılığı olup olmadığına bakılmaksızın aşırı miktarlarda kaime çıkartılması yoluna gidilmiştir. Bu ise bir müddet sonra fiyatların artmasına ve halkın bu paralara olan güveninin kaybolmasına neden olmuştur. Özellikle Abdulaziz'in Dolmabahçe sarayının inşası için bu yola başvurduğu ilginç bir tarihsel anı olarak anlatılır. Dolmabahçe sarayı, karşılıksız kağıt para basılarak yaptırıldığı için, bunun yapım maliyetinin yalnızca basılan kağıdın ve harcanan mürekkebin maliyetine eşit olduğu söylenmiştir. Ancak böyle bir yöntemin, halkta uyandırdığı güvensizlik dolayısıyla kimse kaimeleri almaz olmuş onun yerine altın ve gümüşle alış veriş yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine Hükümet dışarıya boçlanarak altın temin etmiş ve bu altınları kullanarak söz konusu kaimeleri dolaşımdan çekmek zorunda kalmıştır.

Ülke, I Dünya Savaşına girdiğinde tedavülde egemen olan para "kaime" idi. Savaş yıllarında Almanya ve Macaristan'dan sağlanan altın karşılığı kredi Duvunu Umumiye İdaresi'ne devredilmiş ve idarenin garantisi altında 6,5 milyon liralık kaime piyasaya sürülmüştür. savaş yılları boyunca altın sikkeler piyasaya çıkmadı. Toplam para hacmi 5-6 milyar kuruş civarındaydı. Ayrıca iddihar edilmiş altın miktarı 2.3 milyon kuruş değerindeydi. İstanbul'dan uzak

illerde ulusal para yanında yabancı paralar da kullanılıyordu. Örneğin Hicaz'da Riyal, Trabzon'da Ruble, Doğu illerinde ise İran Parası tedavül ediyordu.

I. Dünya savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun para sistemi 3 farklı para biriminden oluşuyordu. Altın ve gümüş sikkeler ile konvertibl banknotlar dolaşımdaydı.

Osmanlı Bankasının çıkardığı banknotlar yardımcı para niteliğindeydi. savaş yıllarında halk altın ve gümüş paraları piyasadan çekti. Ülkenin her yerinde ufak para sıkıntısı doğdu. 29 Aralık 1915'de çıkarılan yasa ile " bir" liralık kağıttan paralar ortalarından ikiye bölündü ve her biri yarım lira sayıldı. Sorun çözülmeyince 8 Nisan 1916'da " tevhidi meskukat Kanunu " çıkarılarak yeniden altın para sistemine dönüldü. Ayrıca yasa gümüş paralara ufaklık para işleri verdi. Savaş sona erinceye dek, hükümet Almanya'dan aldığı borçları Duyunu Umumiye idaresine aktararak kağıt para basmaya devam etti. Türkiye'de çıkarılan ilk madeni ufaklık para yazası 12 Şubat 1924 tarih ve 411 sayılı yasadır.

Cumhuriyet Dönemi Banknotları

Osmanlı İmparatorluğu'ndan intikal eden evrak-ı nakdiyeler, Cumhuriyetin ilk yıllarında para bastırılmadığından, 1927 yılı sonuna kadar tedavülde kalmıştır.

Bir devletin parasının egemenlik ve bağımsızlık sembolü olması nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, 30 Aralık 1925 tarih ve 701 Sayılı " Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline Dair Kanun " Kabul edilerek ilk Türk banknotlarının bastırılmasına karar verilmiştir. Bu kanun ile, mevcut evrak-ı nakdiyenin aynı nitelik ve miktarda kağıt para ile değiştirilmesi esas alınmış, paranın şekli ve basılıp değiştirilmesi gibi konuları düzenlemek üzere, Maliye Vekaleti'nden bir temsilcinin başkanlığında Ziraat, Osmanlı, İtibar-ı Milli, İş, Akhisar, Tütüncüler ve Akşehir bankaları ile Türkiye'de faaliyet gösteren diğer başlıca bankaların birer temsilcisinden oluşan bir komisyonunun görevlendirilmesi hükme bağlanmıştır.

Dönemin Maliye bakanı Abdülhalik Renda başkanlığındaki komisyon 9 aylık bir çalışma sonunda 1,5,10,50 400,500 ve 1.000 liralık küpürlerden oluşan Birinci Emisyon Grubu banknotların basılması kararını almış ve basım

işi, bir İngiliz firması olan Thomas De La Rue'ya verilmiştir. Bu banknotlar, filigranlı kağıtlara kabartma baskı tekniği ile basılmıştır.

Bu emisyon grubundaki banknotlar 1 Kasım 1928 Harf Devrimi'nden önce bastırıldığı için ana metinleri eski yazı Türkçe, küpür değerleri ise Fransızca olarak yazılmıştır.

İlk Türkiye Cumhuriyeti banknotları olan Birinci Emisyon Grubu banknotlar 5 Aralık 1927 tarihinde dolaşıma çıkarılmıştır. Tedavülde bulunan mevcut evrak-ı nakdiyeler ise, 4 Aralık 1927 tarihinden itibaren dolaşımdan çekilerek 4 Eylül 1928 tarihinde değerlerini yitirmiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kuruluşu ;

Cumhuriyet Yönetiminin, banknot ihracı imtiyazının, kurulacak bir milli bankaya verilmesi konusundaki kararlığı çerçevesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı kanun ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının kurulması kabul edilmiştir. Banka, gerekli hazırlıklar tamamlanarak 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete geçirilmiş ve Banknot ihracı imtiyazı münhasıran Merkez Bankasına verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulduktan sonra harf devriminden önce basılan eski yazılı banknotlar, Latin Alfabesiyle basılmış yeni banknotlarla değiştirilmiştir.

Latin Alfabesiyle hazırlanmış yeni banknotlar, 50 kuruş, 1, 2 ₺, 5,10,50,100,500 ve 1000 Türk Liralık olmak üzere 9 farklı değerde ve 11 teripten oluşmuştur. Söz konusu banknotlardan 50 kuruşluk Almanya' da diğerleri ise İngiltere' de bastırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından dolaşıma ilk çıkarılan banknot olan 5 Türk Liralık banknotu da içeren 2 Emisyon grubu banknotlar, 1937- 1944 yılları arasında tedavüle çıkarılmıştır.

2 Emisyon grubu içinde hem Atatürk hem de İnönü portreli banknotlar yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı Sırasında Tedavüle Verilmeyen Banknotlar

Bu emisyon grubu içinde İngiltere de bastırılan ancak, İkinci Dünya Savaşı sırasında banknotları Türkiye'ye getiren geminin Pire Limanında hücumla uğrayıp batması sonucunda denize dökülen İnönü Resimli elli kuruşluk ve

yüz Türk Liralık banknotlar ile yine İngiltere de bastırılan ancak, Londra da ki bir hava hücumu sırasında basıldığı matbaa zarar gören elli Türk Liralık banknotlar dolaşıma verilmemiştir.

Tamamı İnönü portreli olarak bastırılan Üçüncü Emisyon Grubu banknotlar, 1942-1947 yılları arasında dolaşıma çıkarılmış olup , 2 ₺ , 5,10,50,100,500 ve 1000 Türk Liralık kupürler den oluşan altı farklı değerde, yedi tertip olarak İngiltere, Almanya ve Amerika da bastırılmıştır.

Yedinci emisyon grubu içinde en az farklı değerde banknotu ve tertibi bulunan dördüncü Emisyon Grubu banknotlar 10 ve 100 Türk Liralık kupürlerden oluşan iki farklı değerde, üç tertip olarak ABD de bastırılmıştır. 1947 ve 1948 yıllarında dolaşıma çıkarılan bu emisyon grubu banknotların tamamı İnönü portreli olarak bastırılmıştır.

Beşinci Emisyon Grubu banknotlar, 2 ₺ , 5,10,50,100, 500 ve 1000 Türk Liralık kupürlerden oluşan yedi farklı değerde 32 tertip olarak basılmış ve 1951 – 1971 yılları arasında dolaşıma çıkarılmıştır.

Ülkemizde bir banknot matbaası kurulması çalışmalarına 1930 lu yılları sonlarına doğru başlanmış ancak, İkinci Dünya Savaşının başlaması ile bu çalışmalara devam edilememiştir. 1951 yılında yeniden başlatılan banknot matbaası kurma işi 1958 yılında tamamlanmış ve aynı yıl banknot basımına başlanmıştır.

Beşinci Emisyon Grubu banknotların bir kısmı İngiltere de bir kısmı da Türkiye de basılmıştır. Halk arasında " Mor Binlik " olarak adlandırılan 1000 Türk Liralık banknotta bu emisyon grubu içinde yer almıştır. Dolaşıma verilen banknotlar 1958 yılında banknot matbaası kuruluncaya kadar ABD , İngiltere veya Almanya da bastırılmış olup, banknot matbaasında basılan ilk para 100 Türk Liralık banknot olmuştur.

Altıncı Emisyon Grubu banknotlar 5,10,20,50,100 , 500 ve 1000 Türk Liralık olmak üzere yedi farklı değerde 18 tertipten oluşmakta olup, 1966, 1983 yılları arasında dolaşıma çıkarılmıştır. Bu banknotlardan 20 Türk Lirası İngiltere de, diğerleri ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banknot Matbaasında basılmıştır.

1979 yılından itibaren dolaşıma verilmeye başlanan yedinci emisyon grubu banknotlar 2002 yılı itibarıyla; 10 , 100 , 500 , 1000 , 5000 , 10.000 ,

20.000 , 50.000 , 100.000 , 250.000 , 500.000 , 1.000.000 , 5.000.000 , 10.000.000 ve 20.000.000 Türk Liralık olmak üzere 15 farklı değerde, 36 Tertipten oluşmakta olup, banknotların tamamı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banknot Matbaasında basılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar yedi emisyon grubunda 21 farklı değerde, 114 tertip banknot bastırılıp dolaşıma çıkarılmıştır. İlk altı emisyon grubundaki banknotların tamamı ile yedinci emisyon grubundaki banknotların bir kısmı değişik tarihlerde dolaşımdan kaldırılmış ve on yıllık zaman aşımı sürelerinin sonunda değerlerini yitirmişlerdir. Halen dolaşımda bulunan banknotlarımızın tamamı yedinci emisyon grubuna aittir.

Dolaşımdan kaldırılan banknotlardan 5000.- TL 31.01.1994 tarihinde, 10.000.- TL 15.12.1995 tarihinde, 20.000.-TL 09.09.1997 tarihinde, 50.000.-TL 05.11.1999 tarihinde, 100.000.-TL ise 05.11.2001 tarihinde tedavülden kaldırılmıştır.

YENİ TÜRK LIRASI

1970 li ve 1980 li yıllarda bir dizi ülke yıllık iki yada üç rakamlı kronik enflasyon yaşamıştır. Arjantin, Brezilya, Peru gibi Latin Amerika ülkeleri özellikle sürekli bir enflasyon sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Buna karşılık İsrail ve Yugoslavya gibi ülkeler şiddetli enflasyon yaşamıştır. Ülkemizde 1970'li yılların ortalarından beri, 1980 ve 1994 yılları dışında (bu yıllarda 3 rakamlı enflasyon yaşanmıştır) iki rakamlı yüksek enflasyon yaşanmıştır.

Fiyatlar Genel Düzeyinin "sürekli" olarak arttığı enflasyonist bir ortamda paranın itibari değeri zorunlu olarak sürekli arttırılır. örneğin; T.C. Merkez Bankası yeni banknot basımı yapmasaydı ve diyelim ki piyasada halen 50.000 Liralık banknotlar en yüksek tutardaki banknot olarak dolaşıyor olsaydı, 1 milyar lira maaş alan bir vatandaş en az 200 deste para alıp maaşını çuvala taşımak zorunda kalacaktı.

Parasal reform ile çok fazla değer kaybetmiş paradan sıfır atılarak ve yeni paranın ekonomiye sokularak enflasyonla mücadele etmenin hiç bir faydası yoktur. Belki paradan sıfır atılarak piyasa aktörlerinin bekleyişleri çok kısa sürelikte olsa müspet yönde etkilenebilir. Buna karşın; ekonomik ve yapısal sorunlarla mücadelede başarılı bir istikrar politikası uygulamasını daha az sıfırlı "yeni" paranın piyasaya girişi eşlik eder. " yeni para " politikası ne denli popüler olursa olsun istikrar paketinin temel unsuru değil sadece bir uzantısıdır.

Nitekim, Türkiye başarılı bir istikrar politikasıyla son otuz yılın en düşük enflasyon rakamlarına ulaşmıştır ve neticede de çok fazla değer kaybetmiş Türk Lirasından sıfır atılması ve yeni paranın piyasaya sürülmesi gündeme gelmiştir.

Daha önceleri de bu parasal reformu uygulayan ülkeler olmuştur. 1924 de Almanya da 1 yeni "rentenmark" 1 trilyon eski kağıt marka eşitlenmiştir. Arjantin de ise 1985 tarihinde uygulamaya konulan "austral planı" ile yeni para olarak 1 Austral=1000 Arjantin Pesosu olarak ayarlanmıştır. 1986 tarihinde Brezilyada uygulamaya konulan istikrar programı ile eski para birimi olarak Cruzeiro yerine temel ulusal para birimi olarak Cruzado oluşturulmuş ve 1 Cruzado = 1000 Cruzeiro olarak saptanmıştır.

Türkiye de 28.01.2004 kabul tarihli 5083 sayılı T.C Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun da 31.12.2005 tarihine kadar Türk Lirasının "yeni" Türk Lirası olarak değiştirileceğini ve kanunun 2. inci maddesinde ise 1 Yeni Türk Lirasının 1.000.000 Türk Lirasına eşit olacağı hükmü yer almaktadır. Kanunun 1. inci maddesinde ise 1 Yeni Türk Lirasının 100 Yeni Kuruşa eşit olduğu belirtilmiştir.

Kaynakça

- 1- Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi, Prof. Dr. Endinç Tokgöz 1999
- 2- Ekonomik Terimler Sözlüğü, Pro.Dr. Halil Seyidoğlu
- 3- Ekonomik Terimler Sözlüğü, Prof. Dr. İlker Parasız
- 4- Türkiye Ekonomisi, Prof. Dr. İlker Parasız 1998
- 5- Para Banka, Prof. dr. İlker Parasız, 1998
- 6- Meydan Larousse ve Finansal piyasalar
- 7- Türkiye Tarihi, Prof.Dr. Yazar Yücel
- 8- Osmanlı Tarihi, Alphonse de Lamortine
- 9- Kriz Ekonomisini Prof. Dr. İlker Parasız, 1998
- 10-Para Banka Teorisi ve Politikası, Ömer Faruk Sokak, 1999
- 11-Bugünkü içeriği 1980-1995, Bülent Tanör, Korkut Barotov, Sina Aksın, 1999
- 12-Ekonomi Politikası, Dr. Muhfı Eğılmez, Dr. Ercan Kurumca.
- 13-A.Akyıldız (1996),Osmanlı Finans sisteminde dönüm noktası, Kağıt para ve sosyal ekonomik etkileri
- 14-A. Köklü (1947) Türkiye de Para meseleleri
- 15-İlkin Tekeli (1997) Para ve Kredi sisteminin oluşumda bir aşama T.C.M.B Banknot Matbası
- 16-5083 sayılı T.C Devletinin Para birimi hakkında kanun